

Illustrasjon © 2019 Arkikon AS

Kulturminner i Børstadlunden

Gravrøysene i Børstadlunden

I de kildene vi har fra den siste delen av jernalderen, vikingtiden, får vi innblikk i en verden hvor de døde fortsatte å være en aktiv del av slekta og samfunnet blant de levende, men med en kraft og personlighet i en annen tilstand. Gjennom ritualer og kulthandlinger ved gravplassene ble kontakten mellom de døde og de levendes verden opprettholdt.

Du står nå ved 3 av de 9 gravrøysene som er registrert her i Børstadlunden. Disse gravrøysene har ikke blitt undersøkt av arkeologer, men utfra form og størrelse kan vi anta at de er fra den delen av jernalderen vi kaller romertiden (0 – 400 e.Kr.). Ikke alle i jernalderen ble lagt i en gravrøys eller gravhaug. Var du barn, fattig eller en ufri trell kunne du, i beste fall, regne med en enkel gravlegging i form av en flatmarksgrav. Var du derimot en betydningsfull person ble store ressurser brukt på

begravelsen. Den døde ble da lagt i haug eller røys og fikk med seg utstyr som kunne ha betydning for reisen til dødsriket, men som også kunne være viktige når de levende i ætta (familien) ønsket hjelp fra den døde seinere.

Fra vikingtiden, jernalderens siste periode, vet vi at denne kontakten var viktig. Mektige døde slektninger som en høvding, eller en volve, hadde stor innvirkning på verden blant de levende.

Volven

Volven var en spåkone som hadde en helt spesiell plass i jernaldersamfunnet. Man trodde volven kunne forlate graven for å foreta reiser inn i vår verden, og der utføre handlinger som påvirket krigslykken eller annet som var betydningsfullt for ætta. I den spektakulære Oseberggraven var den eldste av de to kvinnene en volve. I graven ble det funnet en volvestav som volven brukte når hun utførte trolldom.

- 1. Gravrøys
- 2. Husmannsplass
- 3. Rydningsrøys
- 4. Dyrkningsspor
- 5. Gårdshistorie
- 6. Jernframstilling
- 7. Rydningsrøys
- 8. Kokegrop
- 9. Uspesifisert røys
- 10. Gravrøys
- 11. Jernvinneovn
- 12. Kullforekomst

Mer om gravrøys

Kart

English

Automatisk freda
Gravrøysene er automatisk freda ved lov. Alle inngrep i og nær kulturminnene er forbudt – jfr. Kulturminneloven §§ 3, 4 og 6.

Fra husmannsplassen Nyborg. Foto: Ragnvald Andersen / Anno Domkirkodden Public domain mark (CC PDM)

Kulturminner i Børstadlunden

Husmannsplassene under Børstad

Ble du født på Hedmarken for 150 år siden, og ikke var arving til en gård eller giftet deg med en som var det, da var sjansen stor for at du hadde et liv som husmann foran deg.

Som husmann leide du et lite hus, vanligvis med 4-5 dekar dyrkbar jord. Plassen og huset du bodde i tilhørte gården den lå på, og leieavtalen kunne sies opp uten begrunnelse eller vederlag.

Det var vanlig at en husmannsfamilie besto av en mann og kone med 4-10 barn og en bestemor eller bestefar. På plassen hadde de gjerne ei ku og 4 - 5 sauer, men fordi det fulgte pliktarbeid med til husmannsavtalen måtte jordlappen som lå til husmannsplassen dyrkes utenom tiden som ble brukt til pliktarbeidet.

Fra 1851 ble husmannsvesenet regulert gjennom

husmannsloven. Da ble det krav om skriftlig kontrakt og rett til en fridag i uka.

Under gården Børstad har antallet husmenn variert over tid, men omkring 1900 var det nærmere ti plasser.

Her ved den østlige Børstadlunden lå det en plass med navnet Svelund. Den eksakte plasseringen til husene er ikke kjent, men plassen er navngitt på gårdskart fra omkring 1900. Her du står nå er det mulig å skimte noen hestekoformede voller, som kan være rester etter en bygning tilknyttet husmannsplassen.

Husmannsplassene i dagens Hamar

Nyborg og Stenerstua var to andre husmannsplasser under Børstad. Bolighuset på disse plassene er fortsatt omtrent slik de var, og ligger der de lå da det bodde husmannsfamilier der for 100 år siden. Bildet over er fra Nyborg omkring 1910. Nedenfor finner du en QR-kode som peker til et digitalt kart som viser hvor husmannsplassene lå, og hvor noen av dem fremdeles ligger.

- 1. Gravrøyser
 - 2. Husmannsplass
 - 3. Rydningsrøyser
 - 4. Dyrkningsspor
 - 5. Gårdshistorie
 - 6. Jernframstilling
- Rydningsrøys
 - Kokegrop
 - Jernvinneovn
 - Uspesifisert røys
 - Kullforekomst

Automatisk freda
Hele Børstadlunden er en automatisk freda kulturminnelokalitet – jfr. Kulturminneloven §§ 3, 4 og 6.

Illustrasjon © Artikon AS

Kulturminner i Børstadlunden

Rydningrøysene i Børstadlunden

Hvis du bodde her på Hedmarken for 3000 år siden er sjansen stor for at du ville kjent til hvordan du kunne så og høste korn, men du ville ikke lagt store ressurser i arbeidet. Det meste av tiden ville du brukt på fiske, jakt og samling av mat i utmark.

Om du derimot bodde her ved Børstadlunden 1800 år senere, i vikingtiden, ville du brukt mye tid på å dyrke og å høste korn. Større åpne flater ble ryddet ved å flytte steiner i rydningsrøys, og jorda ble bearbeidet med ard. Denne måten å drive åkerbruk på endret seg veldig lite de neste 1000 årene før plogen erstattet arden på 1600-1800-tallet.

Rydningrøysene du ser her er små, lave, og ligger spredt utover åkerflaten. Disse rydningsrøysene er derfor fra jernalderen eller middelalderen. Dette kan vi vite fordi rydningsrøysen utover en åkerflate

er hindringer for en moderne plog, mens den eldre arden enkelt kunne løftes over de lave røysene. Det førmoderne jordbruket besto av mange små åkerflater som kunne strekke seg over flere kvadratkilometer. Utover 1600-tallet og fram til første del av 1900-tallet ble de fleste av disse gamle åkrene ryddet for stein for å gjøre plass til plogen. Åkre fra husmannsplasser er gjerne små, men i motsetning til de eldre rydningsrøysene ligger rydningsrøysene der i ytterkant av åkerflatene, og er ofte litt større.

Radiokarbondatering

Rydningrøysen kan dateres ved hjelp av radiokarbondatering (14C-datering). En slik datering kan gjøres ved at en arkeolog graver gjennom røysa og ned under de steinene som ligger dypest. Der ligger rester etter åkeren fra tiden da steinen ble ryddet i røys. Dette var gjerne åkre som ble ryddet ved å brenne trær og stubber. Kullet fra dette ligger bevart og kan tas ut til radiokarbondatering.

- 1. Gravrøys
- 2. Husmannsplass
- 3. Rydningsrøys
- 4. Dyrkningsspor
- 5. Gårdshistorie
- 6. Jernframstilling
- Rydningrøys
- Kokegrop
- Jernvinneovn
- Uspesifisert røys
- Kullforekomst

Mer om rydningsrøys

Kart

English

Automatisk freda
Rydningrøysen fra jernalderen og middelalderen er automatisk freda ved lov. Alle inngrep i og nær kulturminnene er forbudt – jfr. Kulturminneloven §§ 3, 4 og 6.

Vårnning med hest og enkel plog på Børstad gård tidlig på 1900-tallet. Foto: Ukjent fotograf / Anno Domkirkeodden, Public domain mark [CC PDM]

Kulturminner i Børstadlunden

Dyrkingssporene i Børstadlunden

Sporene kan være vanskelige å se, men den jevne skogsbunnen her du nå står forteller at her har jorda tidligere blitt dyrket.

I det eldste åkerbruket for 3-4000 år siden ble det dyrket på små jordlapper uten at jorda ble bearbeidet systematisk. I løpet av bronsealderen ble åkerbruket utviklet videre ved at man begynte å bruke ard til å bearbeide jorda. Arden var en enkel form for pløyeredskap i form av en kjepp som stakk ned i bakken. Ved å dra arden på kryss og tvers på åkeren ble jorda godt bearbeidet.

Åkrene fra bronse-, jern- og middelalderen var små i forhold til i dag. Et jorde på 30x50 meter var ikke uvanlig. Åkerlappene var avhengig av naturlig

drenering og lå derfor helst i slakt hellende terreng. Avgrensningen i overkant kan ofte skimtes som en knekk som kalles åkerhakk. I den nedre delen danner det seg en opphoping av masser som gir en kant vi kaller åkerrein.

Legg merke til at her du står ligger det ikke rydningsrøys. Det betyr sannsynligvis at det her har blitt dyrket og ryddet stein i nyere tid på 1700-1800-tallet da det lå en husmannsplass i Børstadlunden. Dette kan du lese mer om på noen av de andre kulturminneskiltene.

Pollen og makrofossilanalyse

Det er mulig å finne ut mye om denne åkerflaten vi har foran oss. I en boreprøve kan det hentes ut jordsøyler med pollen fra korn og annet som ble dyrket her (pollenanalyse), og ved en arkeologisk utgravning kan det tas ut prøver med gamle frø og nøtter (makrofossilanalyse). Slike prøver vil blant annet kunne fortelle både når og hva det ble dyrket på disse åkrene.

1. Gravrøyser	2. Husmannsplass	3. Rydningsrøys	4. Dyrkningsspor
5. Gårdshistorie	6. Jernframstilling	7. Rydningsrøys	8. Kokegrop
		9. Uspesifisert røys	10. Gravrøys
			11. Jernvinneovn
			12. Kullforekomst

Mer om dyrkingsspor

Kart

English

Automatisk freda
Dyrkingsspor eldre enn 1537 er automatisk freda ved lov. Alle inngrep i og nær kulturminnene er forbudt – jfr. Kulturminneloven §§ 3, 4 og 6.

Illustrasjon ©Arkikon AS

Kulturminner i Børstadlunden

Børstad-området i jernalderen

Hadde du stått her og speidet utover for 1400 år siden, ville du sett langhus på flere jernaldergårder. Området omkring Åkersvika var da blant de mektigste i Norge. Noen av de flotteste norske arkeologiske gjenstandene fra merovingertid, er funnet her. På denne siden av Åkersvika var det gårder både på Tommelstad, Børstad og Disen.

Ved Åkersvika lå høvdingsetet Åker med Eidsivatinget. Dette var i siste del av jernalderen tingsted for store deler av det som i dag utgjør Innlandet fylke. Herskeren på Åker må ha vært svært mektig. I tillegg lå det omkring Åker uvanlig mange norrøne kultsteder. Innenfor 1,5 km fra Åker er det så mange som 5 gårder som kan ha kultisk opphav. Ved overgangen fra jernalderen til middelalderen

hadde både det politiske og religiøse bildet i Norge endret seg, og omkring år 1020 ble Eidsivatinget flyttet til Eidsvoll. Kanskje var dette et strategisk grep for å redusere Åkers makt på Østlandet. Selv om de gamle maktstrukturene ble endret, og vi fikk et politisk-religiøst skifte, har nok mange fortsatt å blote til de gamle gudene lenge etter dette. Politisk hadde likevel Åker, og dermed flere av gårdene rundt Åkersvika, mistet mye av sin makt.

Disekulten

På Børstad-siden av Åkersvika, sør for Børstad, ligger Disen. Gården har navnet sitt fra den norrøne kulten omkring diser. Diser var i norrøn religion kvinnelige guder. Et hovedsete for disekulten var Sveariket ved dagens Uppsala i Sverige. Skriftlige kilder forteller at det i Uppsala var et årlig disablot hvor dise-gudinnen Frøya ble dyrket ved kultiske ofringer. På samme måte som ved Åker var kultstedet ved Uppsala et tingsted. Disekulten antas særlig å ha vært knyttet til dette tinget.

1. Gravrøyser	2. Husmannsplass	● Rydningsrøys	● Gravrøys
3. Rydningsrøyser	4. Dyrkningsspor	○ Kokegrop	● Jernvinneovn
5. Gårdshistorie	6. Jernframstilling	● Uspesifisert røys	● Kullforekomst

Mer om Åkersvika i jernalderen

Kart

English

Automatisk freda
Alle kulturminner eldre enn år 1537 er automatisk freda – jfr. Kulturminneloven §§ 3, 4 og 6.

Copyright © 2019 Arkikon

Kulturminner i Børstadlunden

Jernframstillingsplassen ved Børstadlunden

Opp gjennom historien har det vært noen markante tidsskiller. For de som opplevde dem, ble livet helt forandret. Overgangen fra jeger- og samlersamfunn til jordbrukssamfunn var et slikt tidsskille. Et annet var oppdagelsen av jern. Her du nå står ble noe av det første jernet i Norge laget for 2200 år siden.

Kunnskapen om hvordan man kunne omdanne myrmalm til våpen og redskaper av jern ble kjent i Norge i de siste århundrene før år 0.

De som kontrollerte den tidlige jernframstillingen ble eiere av en kraftfull kunnskap. Denne kunnskapen ga reell makt med bakgrunn i kraftigere våpen, og bedre redskaper, men den ga også eieren en viktig symbolsk makt.

Her i området omkring Åkersvika har vi et stort

antall verdifulle arkeologiske funn fra romertid og gjennom resten av jernalderen fram til vikingtid. Høydepunktene som viser områdets maktposisjon er særlig Åkerfunnet med Åkerspenna fra merovingertid, og etter hvert etableringen av Eidsivatinget.

Kan den tidlige kunnskapen om framstilling av jern ha bidratt til framveksten av det mektige høvdingsetet på Åker?

Jernframstillingsplassen ved Børstad pumpestasjon

I 2015 ble jernframstillingsplassen, som lå på jorden foran deg, gravd ut i forbindelse med byggingen av Børstad pumpestasjon. De arkeologiske undersøkelsene viste at det her har vært en gropsjaktovn for framstilling av jern i førromersk jernalder. Ovnene som ble gravd ut er en av de eldste jernframstillingsovnene vi kjenner til i Norge. Gjennom flere 14C-dateringer har ovnen blitt datert til omkring 200 f.Kr.

1. Gravrøyser	2. Husmannsplass	● Rydningsrøys	● Gravrøys
3. Rydningsrøys	4. Dyrkningsspor	○ Kokegrop	○ Jernvinneovn
5. Gårdshistorie	6. Jernframstilling	● Uspesifisert røys	● Kullforekomst

Mer om jernframstilling

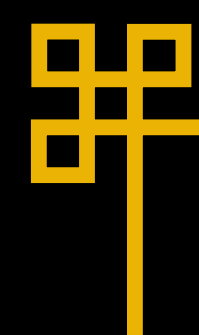
Kart

English

Automatisk freda
Alle kulturminner eldre enn år 1537 er automatisk freda – jfr. Kulturminneloven §§ 3, 4 og 6.

KULTURMINNENE I BØRSTADLUNDEN

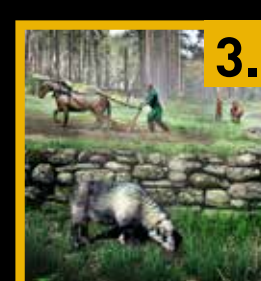
Børstادلunden er et friluftsområde hvor det ligger mange kulturminner fra nær og fjern fortid. Ved å følge kulturminnestien gjennom lunden kan du få vite mer om Børstادلundens spennende historie. Langs stien er det skiltet 6 ulike temaer. I tillegg har skiltene QR-koder som peker til utfyllende digitalt stoff, kart og tekstene oversatt til engelsk.

1. Gravrøys

2. Husmannsplass

3. Rydningsrøys

4. Dyrkningsspor

5. Gårdshistorie

6. Jernframstilling

Kart

English

● Du står her ● Rydningsrøys ● Gravrøys ● Uspesifisert røys ○ Kokegrop ● Jernvinneovn ● Kullforekomst

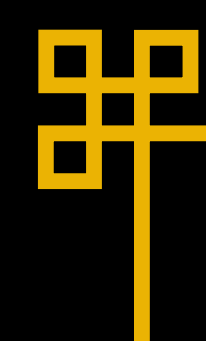

Hamar kommune

Freda arkeologisk lokalitet

Hele Børstادلunden er freda. Her er det både synlige kulturminner, og kulturminner som skjuler seg under markoverflaten. Kulturminnene er viktige for vår forståelse av forhistorien, og de er sårbare. Det er derfor forbudt med alle former for gravning og flytting av stein i hele Børstادلunden – jfr. Kulturminneloven §§ 3, 4 og 6.

KULTURMINNENE I BØRSTADLUNDEN

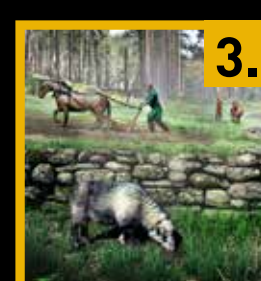
Børstادلunden er et friluftsområde hvor det ligger mange kulturminner fra nær og fjern fortid. Ved å følge kulturminnestien gjennom lunden kan du få vite mer om Børstادلundens spennende historie. Langs stien er det skiltet 6 ulike temaer. I tillegg har skiltene QR-koder som peker til utfyllende digitalt stoff, kart og tekstene oversatt til engelsk.

1. Gravrøys

2. Husmannsplass

3. Rydningsrøys

4. Dyrkningsspor

5. Gårdshistorie

6. Jernframstilling

Kart

English

● Du står her ● Rydningsrøys ● Gravrøys ● Uspesifisert røys ○ Kokegrop ● Jernvinneovn ● Kullforekomst

Hamar kommune

Freda arkeologisk lokalitet

Hele Børstادلunden er freda. Her er det både synlige kulturminner, og kulturminner som skjuler seg under markoverflaten. Kulturminnene er viktige for vår forståelse av forhistorien, og de er sårbare. Det er derfor forbudt med alle former for gravning og flytting av stein i hele Børstادلunden – jfr. Kulturminneloven §§ 3, 4 og 6.